

CEZAR BOLLIAC, *Excursiuni arheologice*, antologie, prefață și realii de N. Georgescu, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de Mariana Marcu, notă asupra ediției, verificarea și colaționarea realiilor de Doina Rizea, București, 2005, 222 p. + 3 pl.

Contribuțiile aduse de-a lungul timpului la relevarea rolului însemnat pe care Cezar Bolliac l-a avut în înrădăcinarea științei arheologice în România pot fi numărate pe degetele unei singure mâini¹. Iată de ce orice apariție editorială cu această temă poate fi considerată un adevărat eveniment, cu atât mai mult volumul pe care ni-l propune Editura Floare albastră, acesta fiind prima carte integral dedicată preocupărilor arheologice ale lui Bolliac.

Volumul este structurat astfel: prefață, studiu introductiv, notă asupra ediției, șase capitole conținând articole din seria celor publicate de Bolliac în presa vremii („Curierul Românesc”, „Trompeta Carpaților”) sau în broșuri, referitoare la excursiunile lui arheologice, urmat de realii, note și comentarii, un glosar și trei planșe (facsimil după „Trompeta Carpaților”) reprezentând piese arheologice din colecția lui Bolliac.

Prefața (p. 5-12) face referiri la legătura strânsă dintre pasiunea arheologică a lui Bolliac și crezul său politic (afirmarea „românismului”, patriotismul sincer, afirmarea ideii naționale), la modul cum înțelege el misiunea omului de cultură în epocă. Este just subliniată latura educativă și patriotică a săpăturilor lui Bolliac, evidențiată prin motivarea și cointeresarea oamenilor simpli, obișnuiți, în cercetarea de teren, precum și prin popularizarea arheologiei, Bolliac publicându-și principalele descoperiri în „Trompeta Carpaților”.

Studiul introductiv (p. 13-27) prezintă într-un tablou generos personalitatea complexă a lui Cezar Bolliac: date biografice, preocupările

literare și politice, personalitățile timpului cu care a intrat în contact și care i-au marcat existența (Eliade Rădulescu, Ion Câmpineanu, Nicolae Bălcescu, frații Golești etc.). În creionarea începuturilor arheologiei ca pasiune și ca știință la noi, alături de Bolliac sunt evocați Al. Odobescu și B. P. Hașdeu.

Suntem nevoiți să atragem atenția asupra unor afirmații unde se impunea o minimă doză de prudență, dar și asupra unor inexactități ce-și fac simțită prezența încă din aceste pagini de început. Data nașterii lui Bolliac este considerată certă, 25 martie 1813 (p. 13), deși există serioase dubii în această privință². Mai departe aflăm că stolnicul Petrache Peretz, tatăl vitreg al lui Bolliac, „își avea moșia Talpa Ogrăzilor (sic!) sau Perețu la Stoieniști-Giurgiu”. De fapt, este vorba de două proprietăți total diferite pe care stolnicul Peretz le poseda la mijlocul sec. al XIX-lea: Talpa-Ogrăzile (în comuna Talpa-Ogrăzeni din plasa Glavacioc) și Stoieniști de Sus (cătun din comuna Stoieniști, pe dreapta Câlniștei, lângă Tangârul)³. De asemenea, suntem asigurați că Bolliac își face studiile la Sf. Sava, până la 1830, continuate la Paris în perioada 1831-1833. În realitate, presupusele studii ale lui Bolliac la Paris nu sunt dovedite de nimic, și probabil că abia din 1831 (an în care iese din „miliția pământeană”) el învață la la Sf. Sava⁴.

Din *Nota asupra ediției* (p. 28-30), unde Bolliac este considerat „un Schliemann al românilor” (p. 28), aflăm că acestei cărți îi vor mai urma încă două, corpul operei arheologice a lui Bolliac (programat spre a vedea lumina tiparului încă din anul 1988, la Editura Meridiana) fiind structurat astfel într-o serie de trei volume. Sunt amintite și numele tuturor celor care au fost

¹ G. Potra, *Cezar Bolliac numismat și arheolog*, Cronica numismatică și arheologică, 1944, aprilie-iunie; C. Bolliac, *Opere II* (ed. îngrijită de A. Russu), București, 1956, p. 225-288; O. Papadima, *Cezar Bolliac*, București, 1966, p. 314-348; D. Măndescu, CICSĂ 3, 2001, p. 17-28.

² Papadima, *op. cit.*, p. 19-20.

³ *Ibidem*, p. 27.

⁴ *Ibidem*, p. 49 și urm.

implicați de-a lungul anilor în „șantierul Bolliac”, demers materializat prin apariția acestui prim volum: N. Georgescu, M. Ungheanu, M. Moraru, R. Florescu, I. Lupan, M. Marcu.

Capitolul I (p. 31-45) este descrierea primei excursiuni arheologice a lui Bolliac, efectuată în luna iulie 1845, alături de A. T. Laurian și de D. Bolintineanu, pe traseul: București – Giurgiu – Pietroșani – Zimnicea – Sviștov – Piatra – Turmu Măgurele – Nikopole – Flămânda – Izlaz – Celei – Brastavăț – Caracal – Valea Negrului – Pitești – Câmpulung – Cetățeni – Nămăiești. Cum realiile sunt absente la acest prim capitol, cititorului nu i se indică sursa primei apariții a acestui „reportaj de călătorie” intitulat *Din itinerarul domnului Bolliac*: „Curierul Românesc”, anul XVII, 1845, nr. 85, p. 224 și urm. Discutabilă rămâne decizia editorilor de a fragmenta acest itinerariu unitar al lui Bolliac, segmentul argeșean și muscelan fiind alocat unui capitol separat, neinclus în acest volum, pe motiv că monumentele studiate de Bolliac în aceste locuri ar fi fost preponderent medievale.

Pentru cititorul mai puțin inițiat în problematica arheologică poate că ar fi fost necesar să se precizeze într-o notă însemnatul potențial arheologic al unor orașe precum Sviștov și Nikopole, ceea ce putea explica în bună măsură insistența cu care Bolliac cerea autorităților otomane aprobările necesare studierii monumentelor arheologice de pe malul drept al Dunării. Tot într-o notă s-ar fi putut aminti și despre cearta dintre Bolliac și Laurian survenită în timpul acestei călătorii, explicându-se astfel și lunga serie de ironii, aparent de neînțeles, lansate ulterior de Bolliac la adresa lui Laurian (p. 53, 72 și urm.)

Capitolul II (p. 46-96), *Călătorie arheologică în România de la 20 martie până la 22 aprilie 1858*, cuprinde traseul: Talpa – Netoți – Râca – Orbeasca – Roșiorii de Vede – Lăceni – Turmu Măgurele – Flămânda – Nikopole – Cercelari – Ghighen – Nikopole – Turmu Măgurele. Realiiile la acest capitol lipsesc, așa că nicăieri nu se menționează faptul că textul a fost publicat inițial sub formă de broșură, în 1861⁵.

Evocarea acestei călătorii conține cel puțin două premiere în literatura arheologică românească, pe care editorii volumului erau datori să le sesizeze și să le comenteze: prima descriere a unui „val vitrificat”⁶, destul de exactă și sugestivă (Netoți, p. 47), precum și prima semnalare a unui sistem de cetăți preromane (getice) din Muntenia: Netoți, Râca, Orbeasca de Sus (p. 46-47). Ciudat și de neînțeles este faptul că Bolliac le plasează pe Vede, când în realitate acestea sunt pe Teleorman. Din nou editorul nu reacționează. Nici măcar nu se precizează într-o notă că Netoți/Nedați sau Talpa-Netoți sunt vechile denumiri ale localității Trivalea Moșteni (jud. Teleorman), iar săpăturile moderne efectuate aici, ca și la Orbeasca de Sus (jud. Teleorman) de către E. Moscalu⁷ au confirmat pe deplin aserțiunile lui Bolliac. Același lucru se poate spune despre Râca (jud. Argeș), sit recent sondat de subsemnatul⁸.

Capitolul III (p. 96-157) redă *Relațiunea către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice* pe care Bolliac o înaintează la sfârșitul excursiunii din vara anului 1869 făcută pe traseul: Giurgiu – Alexandria – Calomfîrești – Frumoasa – Zimnicea – Calafat – Turmu Măgurele – Nikopole – Băneasa – Celei – Caracal – Reșca – Bucovăț – Valea Rea – Răcari – Filiași – Turmu Severin – Oravița – Topolnița – Zidina Dachilor – Târgu Jiu – Porceni. În toamna aceluiași an, „relațiunea” era publicată atât în „Trompeta Carpaților”, nr. 758 din 8/20 sept 1869, p. 3-4, precum și într-o broșură separată.

Remarcabil este faptul, nesemnalat în notele explicative, că în această călătorie Bolliac este însoțit de inginerul topograf Danielescu care realizează planuri de situație pentru o serie de situri importante: tellul de la Calomfîrești, cetățile de la Frumoasa și de la Zimnicea, castrele de la Băneasa și de la Răcari etc. Despre aceste planuri, anexate raportului original către ministrul cultelor și instrucțiunii publice, se afirmă că au fost distruse în timpul bombardamentelor asupra Bucureștiului din timpul celui de-al doilea război mondial (p. 133). Ele nu au fost incluse nici în articolul din

⁶ E. Moscalu, CAMNI 3, 1979, p. 339-348; M. Babeș, SCIVA 48, 1997, 3, p. 224 și urm.

⁷ Moscalu, C. Beda, CAMNI 3, 1979, p. 361-373.

⁸ Măndescu, Argesis 15, 2006, p. 55-66.

⁵ Cezar Bolliac, *Callătorie arheologică în România*, București, 1861 (pe pagina de titlu, anul apariției este 1858).

„Trompeta Carpaților” și nici în broșura ce reia descrierea călătoriei din 1869. Sunt păstrate însă la Biblioteca Academiei.

Capitolul IV intitulat *Arheologie. Mortologi* (p. 158-168), reia articolul *Archeologia* publicat în „Trompeta Carpaților”, nr. 1066, 20 mai / 1 iunie, 1873, p. 1. Este vorba de descrierea unei a doua călătorii arheologice făcută de Bolliac în primăvara anului 1873, de astă dată în zona Olteniei vestice: Turnu Severin – Schintiești – Mortologi.

Aflăm că uneori, chemat de treburi în capitală, Bolliac desemnează împuterniciți locali să-i continue săpăturile, precum acel Miculescu de la Schintiești, despre care Bolliac este sigur că „va urma săpătura cu îngrijire pe planul ce i-am indicat”. Numărul „localităților dace” (siturilor preromane) descoperite de Bolliac până atunci ajunsese la 17 (p. 170). Peste numai un an, lista acelor „localități unde abundă ceramica dacică și preistorică”, apărea sensibil îmbogățită, având 27 de puncte⁹.

Capitolul V (p. 169-1999) cuprinde raportul adresat de Bolliac *Domnilor membri ai Comitetului Arheologic din București* la finalul călătoriei arheologice din vara anului 1872 (București – Galați-Tirighina – Igliza – Zimnicea – Turnu Măgurele – Ghighen – Celei – Vădastra), publicată inițial în „Trompeta Carpaților”, nr. 1010 din 21 august/1 sept. 1872, p. 2-3, cu o planșă ocupând în întregime ultima pagină (p. 4) a gazetei.

După cum arată și titlul raportului, acesta era destinat Comitetului Arheologic (al cărui președinte era Bolliac) și nu ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice (Gh. Costaforu). Relațiile lui Bolliac cu ministerul (și, de altfel, cu întreg guvernul conservator), de la care nu mai primea sprijin financiar pentru călătoriile sale, se răciseră subit în ultimul timp în urma criticilor vehemente aduse aplicării legii rurale¹⁰. Scopul declarat al călătoriei din 1872, făcută, în aceste condiții, pe cheltuială proprie, a fost cercetarea „localităților dace” (practic, tot ce era anteroman) (p. 169).

⁹ Bolliac, *Ceramica Daciei. Câmpul morților de la Zimnicea, Trompeta Carpaților*, anul XII, 1874, nr. 1137, p. 2.

¹⁰ Papadima, *op. cit.*, p. 330-331.

Unul dintre principalele obiective ale acestei campanii a fost „Câmpul Morților” de la Zimnicea, necropolă descoperită de Bolliac cu un an înainte, în 1871. „Recolta” unei săptămâni de intense săpături s-a dovedit a fi remarcabilă: 63 de urne și un mormânt de inhumatie. Descrierea fantezistă pe care Bolliac o face unor morminte de incineratie în urnă descoperite de el în această necropolă (p. 174), cu ale lor cincisase vase băgate succesiv unele într-altele (situație, practic, imposibilă și neconfirmată de cercetările ulterioare), este de înțeles dacă ne gândim că gazeta sa se adresa în primul rând oamenilor obișnuiți, fără o specializare minimă în domeniu, pentru care elementele de senzațional jucau un rol decisiv în apropierea de arheologie și în sensibilizarea față de valorile acesteia¹¹. Nu poate decât să ne consterneze nota prin care Mariana Marcu (în continuare M. M.) contribuie la lămurirea pasajului respectiv (nota 10, p. 193): „Remarcabilă observația făcută de Bolliac în privința ritualului din necropola dacică de la Zimnicea”.

De la sfârșitul acestei călătorii datează, probabil, prima descriere a unei stratigrafii în literatura arheologică românească (Vădastra, p. 181), premieră pe lângă care editorii volumului trec cu indiferență.

Capitolul VI (p. 200-217) cuprinde articolul intitulat *Archeologia*, publicat în „Trompeta Carpaților”, nr. 1059, 1/13 aprilie 1873, p. 1-2. Este vorba de descrierea călătoriei arheologice efectuate de Bolliac în primăvara anului 1873: București – Vădastra – Celei – Izlaz – Zimnicea.

Este cea de-a treia campanie de săpături pe „Câmpul Morților” de la Zimnicea, încheiată extrem de fructuos: peste o sută de urne au fost descoperite atunci (p. 209). Motivat probabil și de rezultatele bogate ale campaniei, Bolliac face în acest articol o adevărată pledoarie pentru arheologia de teren, în detrimentul aceleia de cabinet (să nu uităm că el se află în plină etapă a disputei cu Odobescu pe tema „lulelelor preistorice”, declanșată în luna februarie a aceluiași an). Extrem de mulțumit și satisfăcut de descoperirea și recuperarea unui urcioraș fragmentat, dar complet în necropola de la Zimnicea, Bolliac își roagă cititorii să arate îngăduință față de entuziasmul său sincer și

¹¹ Măndescu, *CICSA* 3, 2001, p. 26.

debordant: „Să-mi fie permisă această mică mândrie de explorator, căci ea nu are alt merit decât observarea, răbdarea și gingașia pipăirii” (p. 210).

Un glosar (p. 218-221) și trei planșe (ultimele două nefiind altceva decât reluări fragmentare ale celei dintâi, ce reproduce o pagină din „Trompeta Carpaților”, nr. 1010, 2 august/1 septembrie 1872, ilustrând piese din colecția arheologică a lui Bolliac) încheie volumul.

În a doua parte a intervenției noastre vom încerca să atragem atenția asupra notelor și comentariilor Marianeii Marcu. Să o spunem de la bun început: prin neajunsurile, erorile și lacunele cu care este presărat, setul de note explicative viciază rezultatul final al muncii unei întregi echipe, rezultat concretizat în volumul aici recenzat.

Notele redactate de M. M. conțin o serie de inexactități precum: „generalul Nicolae Odobescu” (nota 5, p. 43) – un amalgam mai puțin reușit între generalul Nicolae Mavros și Alexandru Odobescu; la nota 14, p. 88 suntem asigurați că răul Oescus din antichitate s-ar numi astăzi „Iscu, Iscru” (sic!) (corect Isker), iar localitatea antică omonimă „se numește acum Ghighiu din Bulgaria” (corect Ghighen). De asemenea, pentru autoarea notelor, „Cetatea de Floci din evul mediu” este anticul Carsium (nota 46, p. 93). Cele două situri au însă locații complet diferite, primul pe malul stâng al Dunării, în jud. Ialomița, cel de-al doilea pe malul celălalt, în jud. Constanța, la Hârșova. Pentru a se lămurii cu privire la importanța sitului de la Zimnicea, cititorul interesat este îndrumat către studiile publicate de A. D. Alexandrescu în „Dacia”, S. N. și în „Materiale și cercetări arheologice” (nota 6, p. 149), numai că oricât s-ar strădui cititorul să caute studiile în cauză în ultimul periodic citat, nu ar găsi, desigur, nici măcar unul.

Exprimările confuze și aproximative sunt și ele prezente: la nota 1, p. 190, ne este propusă „o periodizare modernă a preistoriei noastre antice”, iar la nota 27, p. 196 se vorbește despre „a 2-a epocă a fierului”. La nota 27, p. 197, siturile din cea de-a doua epocă a fierului de la Zimnicea și Talpa sunt plasate în epoca geto-dacică clasică. Deși este mai presus de orice îndoială faptul că cel puțin în cazul sitului de la Zimnicea urmele de locuire din epoca geto-dacică sunt bine conturate, atât Zimnicea, cât și Trivalea Moșteni (fostul Netoți, la care de fapt face referire M. M.) sunt centre getice

reprezentative pentru perioada preclasică (sec. IV-III a.Chr.).

Mai grave și fără circumstanțe atenuante pentru un arheolog (așa cum pretinde a fi M. M.) sunt erorile generate de necunoașterea situației certe din teren în cazul unor situri îndeobște cunoscute: la nota 7, p. 193 afirmă că Bolliac face săpături la Zimnicea pe locul unui castru roman (!? – este adevărat că în zonă există totuși un castru roman, ba chiar două, însă peste Dunăre, la Sviștov – anticul Novae), iar, după ce în nota 4, p. 149, nu este sigură dacă situl de la Calomfirești poate fi considerat preistoric sau dacic, la nota 35, p. 199, M. M. înclină să accepte ambele ipoteze, bănuind că la Calomfirești „vor fi existat mai multe nivele de locuire, preistorice și dacice”. În realitate, situl cercetat de Bolliac la Calomfirești este un tell eneolitic gumelnițean, pe malul stâng al Vedei, astăzi cunoscut drept tellul de la Țigănești, jud. Teleorman¹². Tot din timpul călătoriei arheologice din 1869 datează și prima semnalare a tellului gumelnițean de la Alexandria-„Gorgan”, sit pe care Bolliac îl găsește cu „o foarte adâncă groapă în centru”, despre care afirmă că se poate de explicit că a fost „făcută de căutătorii de comori” (p. 97). Explicația pe care o dă M. M. acestei situații cade ca un trăsnet în nota 2, p. 133: situl de la Alexandria se înscrie între „gorganele din sudul României, cu mijlocul excavat” (!?), denumite cu un termen cât se poate de sugestiv „mobile găunoase” (Silvia Păun) și care nu este exclus să fi avut rolul de... observatoare astronomice! Sporind și mai mult misterul, M. M. afirmă că „arheologia încă nu a cercetat acest tip de monumente, spre a le delimita de formațiunile naturale” și spre a le data (p. 134-135)! Zecile de telluri eneolitice (pentru că trebuie să afle și M. M. că situl de la Alexandria-„Gorgan” este o așezare de tip tell aparținând fazelor A2 și B1 ale culturii Gumelnița¹³) explorate de la Bolliac încoace în

¹² I. Pătrașcu, *Argesis* 12, 2003, 39-40, fig. 9/1.

¹³ I. Spîru, *RevMuz* 6, 1969, 2, p. 169; Pătrașcu, *Argesis* 11, 2002, p. 19; idem, *Argesis* 12, 2003, p. 39, 46, fig. 3/1; R. Andreescu, P. Mirea, Șt. Apope, *CAMNI* 12, 2003, p. 72; Mirea, *Argesis* 14, 2005, p. 8-9, 17-18, 22, nr. catalog 17, fig. 10/12-16; 11/2, 4, 7-10; 12-13/1-8; 14-15/1-6, 8-9; 16/2-5, 7; Mirea, Pătrașcu, *Alexandria. Repere arheologice și numismatice*, Ploiești, 2006, p. 14-15, 38-39, fig. 4/1-2; 19/12-16; 20/2, 4, 7-10, 12-17; 21-22/1-8; 23-24/1-6, 8-9; 25/2-5, 7.

Câmpia Română o contrazic, însă ce mai contează...? Pentru ca tabloul să fie complet, adăugăm și confundarea dezinvolă a limesului transalutan cu Brazda lui Novac de N. Este foarte clar pentru oricine că atunci când arată că „din josul satului Flămânda se începe Troianul, din marginea Dunării. Și merge până la Rușii de Vede...” (p. 39), Bolliac se referă la limesul transalutan. Dusă în eroare probabil de denumirea „Troian” folosită de Bolliac¹⁴, M. M. crede că este vorba de Brazda lui Novac de N (nota 6, p. 43), despre care aflăm cu surprindere că pomește „de pe la satul Flămânda de lângă Drobeta Turnu Severin până la Chiojd și Brăila”! În realitate, satul Flămânda se află în jud. Teleorman și marchează capătul sudic al limesului transalutan¹⁵ și nicidecum Brazda lui Novac de N, care trece pe la circa 80 km către N.

Referințele bibliografice la care recurge M. M. pentru explicarea unor personaje sau fapte istorice, pe lângă faptul că în cea mai mare parte sunt depășite, sunt uneori dintre cele mai neconcludente. De exemplu, pentru Ioniță Asan (nota 20, p. 89), din bogata literatură istoriografică, fie ea românească ori bulgară, autoarea notelor a găsit de cuviință să facă trimitere la Emil Grigoraș, *Criptografia și istoria românească*, București, 1924. În ceea ce-l privește pe regele tribal Sarmos (nota 50, p. 94), condamnată este și maniera total necritică în care M. M. preia „atestarea epigrafică” a acestuia în plăcuța figurată de la Călienii Vechi, certificarea acestei descoperiri, în viziunea autoarei notei, întemeindu-se pe un articol apărut în 2003 în reputatul periodic „Dacia Magazin”, material pe care îl datorăm la fel de reputatei autorități în domeniu, Mihaela Lascoiu. În treacăt fie spus, dacă tot acorda credit acestui foarte probabil fals modern, așa cum s-a și întâmplat de altfel, M. M. putea face măcar referire la prima lui publicare¹⁶.

¹⁴ Pentru „Troian”, vezi: C. C. Petolescu, *Thraco-Dacia* 4, 1983, 1-2, p. 143-145; I. Bogdan Cătănciu, *Muntenia în sistemul defensiv a Imperiului Roman. Sec. I-III p.Chr.*, Alexandria, 1997, p. 89; C. Croitoru, *Argesis* 12, 2003, p. 109.

¹⁵ Bogdan Cătănciu, *op. cit.*, p. 78 și urm, fig. 26-27; Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (sec. I-IV p.Chr.)* I, Galați, 2004, p. 59 și urm.

¹⁶ N. Ursulescu, *Șt. Tofan, Sargetia* 30, 2001-2002, p. 99-106.

În cazul notei 3, p. 135, nu vedem rostul acestei extrem de lungi, plate și în mare măsură depășite divagații despre mithraism (p. 135-149). Întinsă pe nu mai puțin de 15 pagini și reușind să strice un echilibru și-așa destul de precar în economia notelor, despre această intervenție chiar M. M. recunoaște că este „destul de insolită ca extensie pentru o notă”.

Din păcate, autoarea notelor rămâne insensibilă la savurosul parfum de epocă ce răzbate atât de bogat din scrierile arheologice ale lui Bolliac. Poate că unele pasaje ar fi meritat din plin intervenții suplimentare în note, ilustrând cum nu se poate mai sugestiv, sub pana lui Bolliac, frânturi de viață arheologică românească din a doua jumătate a sec. al. XIX-lea: șampania care curge la Pietroșani „în memoria legiunii I Italica” (p. 32), furnicile agitate ce ieșeau din sarcofagele romane „cu ouăle în gură”, speriate de ciocanele și dălțile meșterilor țigani plătiți de Bolliac să spargă țintele de fier și plumb ale capacelor, la Celei (p. 110), sacul de voiaj cu inventar arheologic de pe „Câmpul Morților” de la Zimnicea, furat pe Dunăre, la bordul „batelului Boreas”, între Zimnicea și Turnu Măgurele (p. 174, 186-188) etc.

Libera exprimare în note îi oferă autoarei prilejul de a-și expune cu generozitate și fără nici un fel de menajamente orientarea sa dacomană, curent pseudo-științific cu mare priză la cercurile de amatori și nu numai. În nota 1, p. 86, ca și în nota 24, p. 90, M.M. simte nevoia de a reacționa la faptul că Bolliac îl numește pe împăratul Traian drept „eroul roman”. Poziția autoarei este fermă: „eroul de necontestat” este Decebal, iar Traian este... „agresorul”. Aceeași atitudine o întâlnim și în nota 24, p. 90, unde M. M. acuză vehement termenul de „fiară” cu care Bolliac cutezase să-i descrie pe daci, fără să recunoască subtila figură de stil: „cinci ani de luptă ai eroului (Traian, n. n.) ce a cutezat să atace fiara în vizuina ei”. Pe măsură ce parcurgem notele suntem saturați de șabloane vetuste, rigide și prăfuite precum „statul dac centralizat și independent” (nota 2, p. 87), „războaiele de cotropire ale imperiului roman asupra statului dac” (nota 24, p. 90), faptul că „religia zalmoxiană era religia de stat încheată a geto-dacilor, realmente monoteistă” este repetat cu obstinație (nota 2, p. 87; nota 24, p. 90; nota 3, p. 135; nota 21, p. 154), iar unele aserțiuni sunt de-a dreptul halucinante: „poporul

nostru, numindu-se de la un moment dat valah și român, reprezintă același neam vechi traco-getodac. autohton de milenii...”, „cercetările recente au repus în drepturi și în lumină sorginea tracogetică a neamului nostru care n-a pierit în luptele cu romanii...” (nota 22, p. 89), „ascendența cu precădere geto-dacică a românilor, cărora li s-a schimbat în timp doar numele, nu și filiera etnogenetică” (nota 24, p. 90).

Însă zona cea mai sensibilă a notelor explicative este reprezentată de curajoasele incursiuni lingvistice ale autoarei, împănate cu etimologii care mai de care mai fanteziste, dar în egală măsură absolut savuroase pentru cititorul cu o minimă inițiere în domeniu. „Codul” Marianeii Marcu în asiduul efort de descifrare și interpretare ale sensurilor ascunse dintr-o lungă serie de toponime locale este, nici mai mult, nici mai puțin decât limba greacă și în subsidiar limba traco-getă cu care se aseamăna (p. 152, 191, 213), căci, nu-i așa, „este destulă greacă în latină” (p. 152)! Așadar: Caracal, despre care crede că a ajuns la o „clarificare pe plan lingvistic” (p. 153) ar însemna „mâncătorul dealului” (p. 152, nota 19). Spre a întări această originală „clarificare”, ne este servită și o „tabletă lingvistică” (p. 153) despre... căruța despre care se spune că s-ar fi răsturnat prin acele locuri, căruța care era, de fapt, un car supraîncărcat cu „piroși - bani de aur” (evident, etimologia este tot din greacă, atât de strâns înrudită cu tracogeta!) răsturnat tocmai acolo, pe versanții abrupti ai Caracalului... Și cum n-ar fi fost de ajuns, autoarea reconstituie, cum altfel decât „fără teama de a greși prea mult”, arhaismul „*cărăcălie”. Comentariile sunt de prisos.

Consecventă cu promisiunea făcută ca în comentarii va interveni de fiecare dată când e nevoie, spre deslușirea altor sensuri unde Bolliac „a greșit”, M. M. nu ezită să își etaleze talentul și înclinația către etimologie și sensurile inițiale ale toponimelor. „Cetatea Lătinilor” nu este altceva decât „cetatea tăietorilor de piatră” (p. 154, nota 22) (cu puțină insistență în studiul scrierilor vremii, M. M. ar fi putut afla că în limbajul popular al sec. al XIX-lea, „latinii”, ca și „jidovii” sunt sinonime pentru „uriași”, „reprezentanții unei vechi generații de giganți”¹⁷),

Jidava (toponim inexistent „fabricat” de C. D. Aricescu și intens promovată de D. Tudor; în realitate, forma corectă este „Jidova”¹⁸) de lângă Câmpulung este o alăturare a particulelor jid+dava (p. 156, nota 28), la fel cum Hunedoara este hunie+doru (p. 191, nota 5)! Nu putem încheia această serie de etimologii „descifrate” decât cu aceea a Vădastrei, la fel de ingenioasă: vad+a+stra = „așezare consolidată prin înălțare” (nota 8, p. 213-214), despre care autoarea afirmă cu sentimentul succesului obținut din lucrul bine făcut: „Iată că termenii ce alcătuiau acest toponim îi luminează sensul care exprimă configurația locului”.

La finalul acestei succinte treceri în revistă a influenței total nefaste pe care notele Marianeii Marcu au reușit să o confere acelui „șantier Bolliac” de care amintea editoarea, cum am putea interpreta afirmațiile Doinei Rizea din debutul volumului (*Notă asupra ediției*, p. 30): „Notele cu care (Mariana Marcu, n. n.) însoțește textul bolliacesc arată un erudit atent la ultimele mișcări de idei în domeniu; d-na Marcu s-a documentat și la biblioteci din străinătate, cu ajutorul Internetului...” (p. 30) ?

Regretabile sunt și nepermis de dese greșeli de tipar, mulțimea acestora demonstrând pe de o parte că transcrierea textelor lui Bolliac, efectuată în 1986 de către N. Georgescu, nu a mai fost corectată cu atenție („Mauros”-p. 14, corect Mavros; „stalmus”-p. 67, corect Haemus; „Giurgiu”-p. 78, corect „Gigiu” = Ghighen; „pasibil”-p. 95, corect posibil; „forlă”-p. 111, corect formă; „Cezat”-p. 189, corect Cezar; „moșii”-p. 189, corect moșii; „subt”-p. 205, corect sunt; „degresiune”-nota 2, p. 166, corect digresiune), iar pe de altă parte că tehnoredactarea finală a fost făcută de cineva care nu era familiarizat cu terminologia comună a celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea („spusele mele”-p. 169, corect spezele mele; „vrăje”-p. 170, corect uvraje; „este timp”-p. 173, corect estimp).

În concluzie, cu ce rămânem după parcurgerea acestui volum? Avem de a face cu o situație clasică gen „intenția a fost laudabilă, însă finalizarea lasă de dorit”. Fără îndoială, intenția și disponibilitatea editurii (Floare albastră) și a reprezentantei acesteia (Doina Rizea) de a împlini un deziderat mai vechi, și anume

¹⁷ L. Șăineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare*, București, 1896, p. 115.

¹⁸ Petolescu, T. Cioflan, *Argesis* 7, 1995, p. 17, 28, nota I.

strângerea într-un corpus a literaturii arheologice semnate de Cezar Bolliac, este meritorie și laudabilă din toate punctele de vedere. Numai că, așa cum apare din titlul primului volum apărut din seria de trei programate, acest corpus pare a fi incomplet, limitat la „excursiunile arheologice” ale lui Bolliac, or opera arheologică a acestuia este mult mai vastă¹⁹: articole de teoretizare, precum cele dedicate ceramicii preistorice de la Vădastra²⁰ și ceramicii getice de la Zimnică²¹, prezentări de colecții, materiale de promovare a arheologiei în societatea contemporană prin intermediul celor mai variate modalități (inclusiv prin anunțuri la „mica publicitate”²²), la care se adaugă articolele de numismatică... Sperăm ca toate acestea să-și găsească locul în paginile următoarelor două volume.

Cea mai valoroasă secțiune a volumului rămâne textul bolliacesc în sine, transcris cu

acribie din publicațiile vremii de către Nicolae Georgescu. Păcat că tehnoredactarea finală (efectuată de Mariana Ioniță) a „reușit” să știrbească pe alocuri integritatea acestuia. Punerea acestor texte la dispoziția celor interesați, într-o formă extrem de accesibilă, constituie adevăratul succes al volumului. Regretabil este însă modul cum informația primară a fost prelucrată, interpretată și explicată în notele Marianeii Marcu, veriga slabă în lanțul recuperărilor (ca să o parafrzez pe D. Rizea). Cel mai dureros rămâne faptul că diminuarea valorii de ansamblu a corpusului operei arheologice a lui Bolliac i se datorează tocmai unui arheolog.

Dragoș Măndescu

JOHAN CALLMER, MICHAEL MEYER, RUTH STRUWE, CLAUDIA THEUNE (ed.), *Die Anfänge der ur- und frühgeschichtlichen Archäologie als akademisches Fach (1890-1930) im europäischen Vergleich – The beginnings of academic pre- and protohistoric archaeology (1890-1930) in a European perspective*, Berliner Archäologische Forschungen 2, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden/Westf., 2006, 335 p., inclusiv 120 fig. și 1 tabel.

Volumul, de o remarcabilă ținută grafică, însumează 25 de contribuții prezentate în martie 2003 în cadrul unei conferințe internaționale găzduite de Universitatea Humboldt din Berlin. Prilejul pentru organizarea acestei prestigioase reuniuni științifice a fost oferit de aniversarea unui secol de la inaugurarea primelor cursuri de

„arheologie germană” (în fapt de arheologie pre- și protoistorică) la o universitate din Germania. Este vorba de Universitatea din Berlin, unde în primăvara anului 1903 Gustav Kossinna își începea activitatea de „profesor extraordinar” în acest nou domeniu academic. Cum rezultă din titlul volumului și al conferinței respective, cadrul tematic și cronologic este acela al începuturilor învățământului universitar de arheologie pre- și protoistorică, plasate la scară europeană, în mare, între anii 1890 și 1930. Cum era și de așteptat, cele mai multe comunicări (8) se referă la Germania, la prestigioasele ei centre universitare (Berlin, Köln, Marburg, Tübingen) și la marii profesori care au fondat învățământul arheologic german (Gustav Kossinna, Max Ebert, Gero von Merhart, Herbert Kühn). Alte 15 comunicări tratează, fiecare în parte, istoricul învățământului de pre- și protoistorie în diferite țări și centre academice ale Europei (în ordinea din sumarul cărții): Elveția, Finlanda, Danemarca, Suedia, Țările Baltice (Lituania, Letonia, Estonia – temporar sub stăpânire rusească), Rusia,

¹⁹ Măndescu, CICSĂ 3, 2001, p. 17-28.

²⁰ Bolliac, *Ceramica preistorică a Daciei. Vodastra*, „Trompeta Carpaților”, anul XIV, 1876, nr. 1225, p. 1-2, cu planșă la p. 4.

²¹ 21 Idem, *Ceramica Daciei. Câmpul morților de la Zimnică*, „Trompeta Carpaților”, anul XII, 1874, nr. 1137, p. 1-2, cu planșă la p. 4.

²² Un anunț cu titlul *Monede și medalie antice* apare la pagina de mică publicitate (de regulă ultima pagină, a patra) în gazeta „Trompeta Carpaților” pe toată durata anului VII (1869), iar altul, intitulat *Antichități de mare valoare*, apare frecvent în ultima treime a anului XIV (1876), începând cu nr. 1263 (26 septembrie).